

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže v 10. roce své účinnosti

Konference pořádaná Českou kriminologickou
společností ve spolupráci s Právníckou
fakultou UP Olomouc dne 14.6.2013

Prof. JUDr. Helena Válková, CSc.

JUDr. Alexander Sotolář

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže v 10. roce své účinnosti

- **Eskalace kriminality v první polovině 90. let** vedla v Evropě k přijímání nových strategií v oblasti kontroly delikvence mládeže .
- **Medializace násilné kriminality vedla k senzibilitě veřejnosti** a trestní politice zaměřené na přísnější tresty.
- **Vývoj kriminality mládeže se však v prvním desetiletí 21. století v Evropě stabilizoval, v řadě zemí dokonce klesá**, a nevede proto k potřebě změnit dosavadní evropskou politiku zdůrazňující vůči mládeži výchovný nikoli represivní přístup.

Trestní politika uplatňovaná vůči delikventní mládeži v Evropě

- Vývoj v **90. letech** charakterizoval princip „**Getting tough policy**“ (uplatněný např. v Anglii, Nizozemsku, Francii)
- Evropská politika **21. století** naproti tomu akcentuje **restorativní justici, mediaci, programy osvojení si sociálních dovedností** a tzv. **multi-agency approach**, tj. spolupráci nestátních organizací a státních orgánů jako výraz evropského chápání potřeby přistupovat k delikventní mládeži jinak než k dospělým pachatelům.

Strategické cíle trestněprávních reforem v oblasti kriminality mládeže

1. **Docílit poklesu kriminality** mládeže nebo alespoň její stabilizace
2. **Zvýšit ochranu společnosti** uplatňováním opatření vedoucích ke snížení rizika recidivy
3. V případech, kde selhala rodina, škola a jiné instituce, **zajistit dospívajícímu náhradní výchovné prostředí** podporující jeho přiměřený rozumový, mravní a sociální vývoj

Dosavadní výsledky trestněprávních reforem v oblasti kriminality mládeže

1. V řadě evropských zemí **se podařilo docílit poklesu kriminality** mládeže
2. **Uplatňováním alternativních sankcí** nespojených s odnětím svobody **se snižují rizika recidivy**
3. V případech, kde selhala rodina, škola a jiné instituce **je problematické zajistit** dospívajícímu vhodné **náhradní výchovné prostředí**

Klíčové dokumenty Rady Evropy pro oblast regulace kriminality mládeže v 21. století

- Všechny evropské dokumenty v této oblasti korespondují dlouhodobé evropské tradici a strategii: **preferují integraci a odmítají marginalizaci a sociální exkluzi dospívající delikventní mládeže.**
- **Doporučení RE** nabízejí **propracovaný systém závazků** členských zemí v oblasti smysluplného a základní lidská práva a svobody respektujícího **zacházení s mladistvými delikventy** , a to optimálně **v rámci nezávislého systému soudnictví mládeže.**

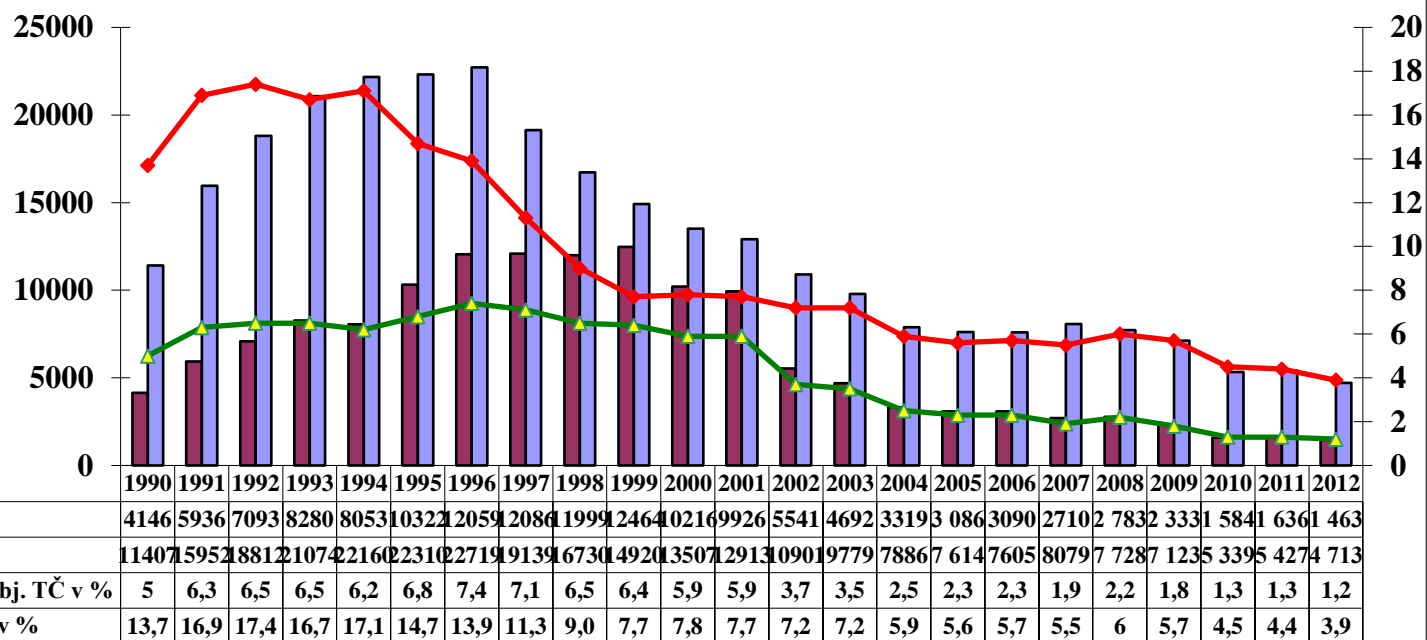
Klíčové dokumenty Rady Evropy pro oblast regulace kriminality mládeže v 21. století

- ***Rec(2000)20 on the role of early psychosocial intervention in the prevention of criminality*** (zaměřené na využití časně psychosociální intervence v prevenci kriminality),
- ***Rec(2003)20 concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice*** (týkající se nových způsobů zacházení s delikvencí mládeže a role soudnictví ve věcech mládeže),
- ***Rec(2008)11 on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures*** (Evropská pravidla pro mladistvé pachatele, kterým byly uloženy sankce nebo opatření) a částečně i
- ***Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice*** (Směrnice k soudnictví přátelskému vůči dětem), přijatá Výborem ministrů Rady Evropy 17. 11. 2010, která se kromě jiného týká i trestní politiky, přičemž jako dítě je zde definován každý jedinec mladší 18 let.

Příklad Švýcarska

- V roce **2003** přijat **zákon o trestním právu mládeže** – účinnost až od 1. ledna 2007
- V roce **2009** přijat **trestní řád mládeže** – účinnost až od 1. ledna 2011
- **Počátek trestní odpovědnosti** od dovršení **10 let**
- **Mladistvým**, kteří dovršili v době spáchání trestného činu **15 let** lze uložit trest odnětí svobody **max. do jednoho roku**; za splnění velmi přísných podmínek lze mladistvým, kteří dovršili **16 let** uložit za velmi závažné trestné činy (vraždy, znásilnění, způsobení těžké újmy na zdraví apod.) **trest odnětí svobody nejvýše na dobu čtyř let**
- Důkladně propracovaný **system výchovných opatření a alternativních sankcí a postupů**

Objasněná provinění a činy jinak trestné spáchané mládeží na území ČR v letech 1990-2012 (Jana Hulmáková)

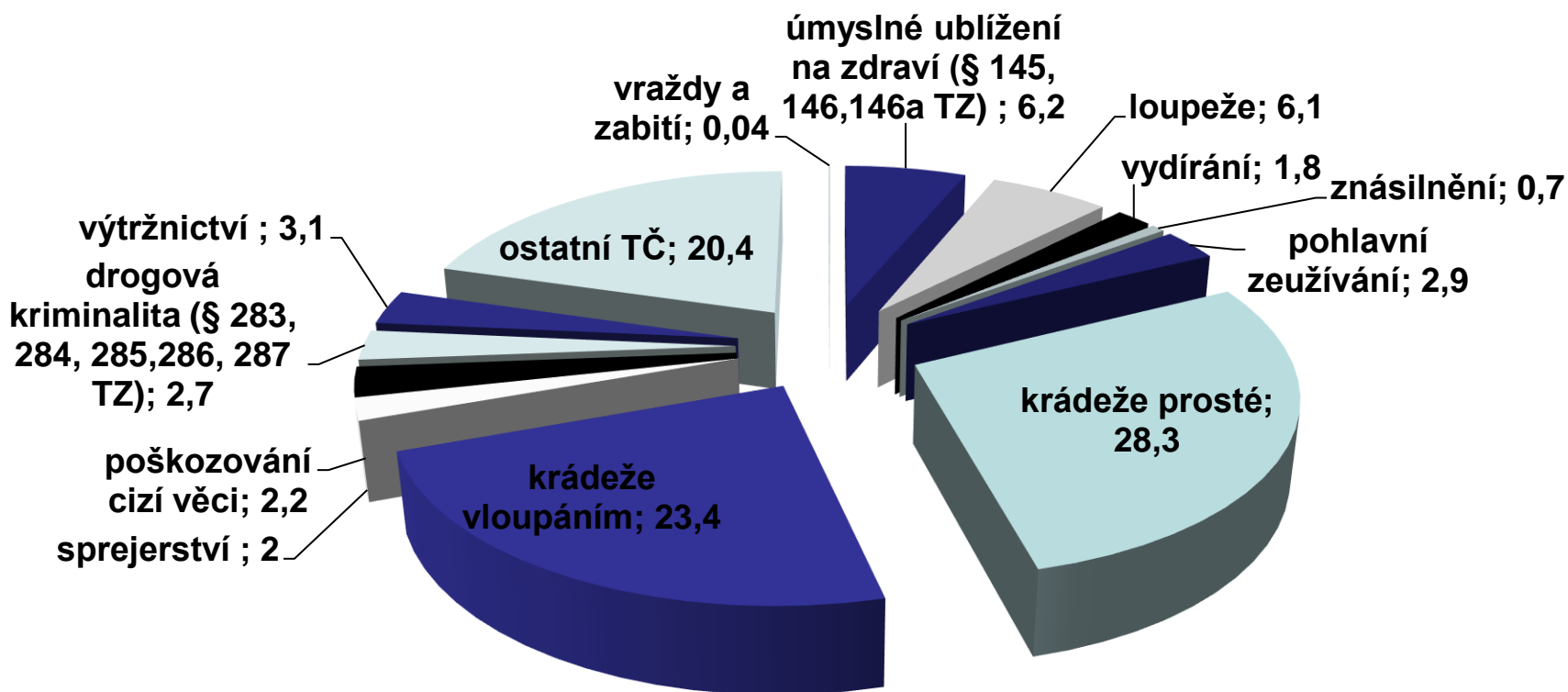

Statistické údaje Ministerstva spravedlnosti, Statistické údaje ČSÚ, V případech stíhaných mladistvých včetně počtů, kdy bylo vedeno zkrácené přípravné řízení; * v letech 1989-1992 obyvatelstvo 15-19 letých

Charakteristické rysy kriminality mládeže

(Jana Hulmáková)

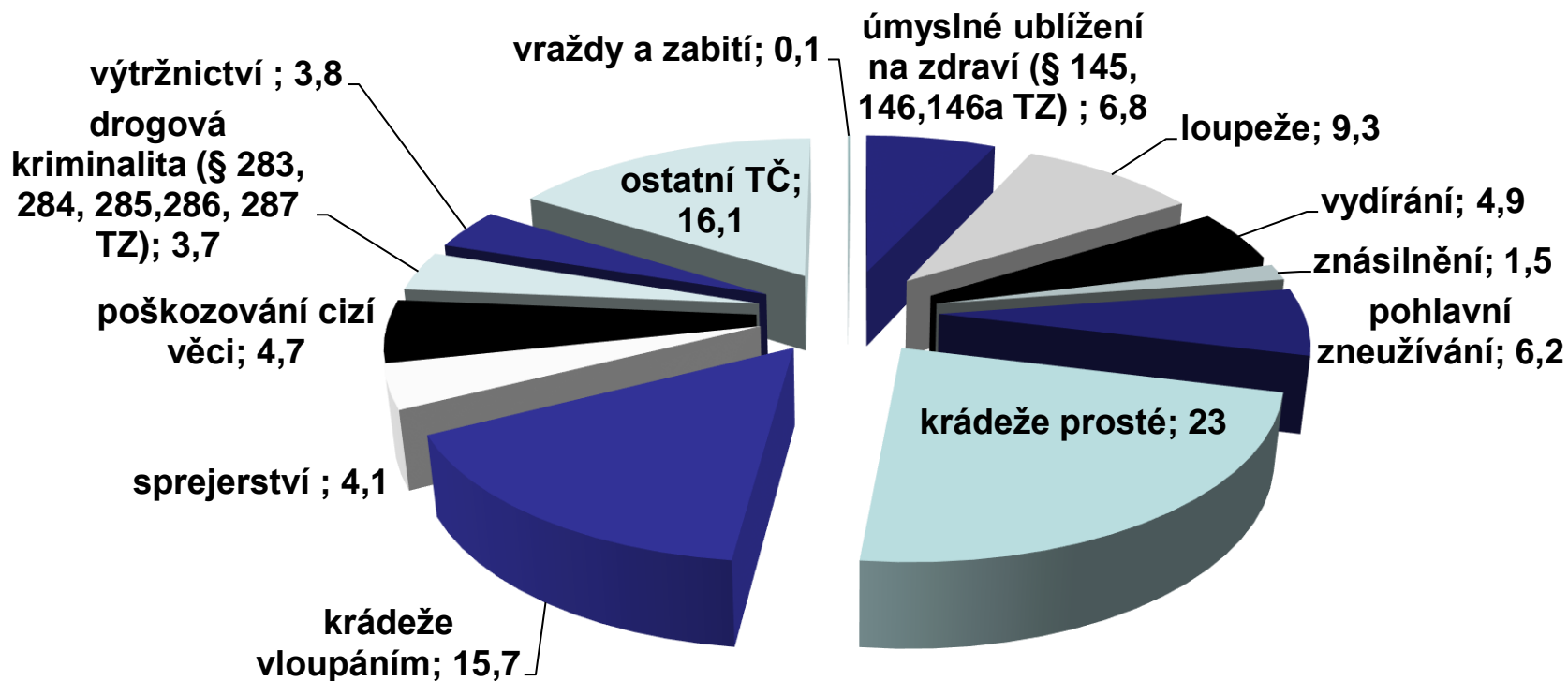
Struktura objasněných provinění spáchaných mladistvými v roce 2012 v %

Charakteristické rysy kriminality mládeže

(Jana Hulmáková)

Struktura objasněných činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími 15 let v roce 2012 v %

Historie ZSM ve zkratce

- **Rok 2002** - první neoficiální osnova nové speciální normy upravující v České republice odpovědnost mládeže za protiprávní činy a s ní spojené právní následky, včetně procesních specifik, byla zpracována v roce 2000
- **25. června 2003** – parlament schválil ***Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)***; uveřejněn v částce 79 Sbírky zákonů pod č. 218/2003 Sb (dále ZSM)
- **1.1.2004** – ZSM nabyl účinnosti

Historie ZSM ve zkratce

- Zásadní zásahy do vytvořeného systému soudnictví ve věcech mládeže představovaly změny spojené s přijetím nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb.
- Nejdůležitější změnou bylo **snížení věkové hranice rozhodné pro počátek trestní odpovědnosti z původních patnácti na čtrnáct let a rozšíření škály opatření, která lze uložit dětem mladším čtrnácti let, pokud se dopustily činů jinak trestných.**
- **První novelizace TrZ** ještě před nabytím jeho účinnosti, **vrátila počátek trestní odpovědnosti na původních patnáct let.**

Historie ZSM ve zkratce

- Doplnění škály opatření uplatnitelných v reakci na provinění mladistvých o **zabezpečovací detenci**
- Zavedení možnosti reagovat na činy jinak trestné u dětí mladších patnácti let uložením **ochranného léčení**
- Tyto zásahy jdou **proti filosofie ZSM** vyjádřené ve specifických základních zásadách tvořících zároveň závazná výkladová pravidla:(srov. § 1 odst. 2 a § 3 odst. 1 ZSM)

Zabezpečovací detence - mladiství

- **Účel opatření ukládaných mladistvým** (§ 9 odst. 1 ZSM): *vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí, z něhož pochází*
- **Účel opatření u ochranných opatření** (§ 21 odst. 1 ZSM): *kladné ovlivnění duševního, mravního a sociálního vývoje mladistvých a ochrana společnosti před pácháním provinění z jejich strany*
- **Účel zabezpečovací detence**: *ochranné opatření, které se má ukládat nebezpečným pachatelům, zpravidla zvláště závažných zločinů, u kterých již jiné tresty či ochranná opatření selhaly, nebo zde existuje důvodná pochybnost o tom, že by jiné sankce nebyly s to ochránit společnost před další trestnou činností*
- **S ohledem na věk mladistvých výše uvedené podmínky pro uložení zabezpečovací detence nebudou moci být téměř nikdy splněny.**

Ochranné léčení - děti

- Možnosti rozšíření původní škály opatření využitelných v reakci na činy kriminální povahy trestně neodpovědných dětí byly diskutovány od přijetí ZSM
- Úvahy o zařazení ochranného léčení do škály těchto opatření však byly odmítány jak většinou právníků tak většinou lékařů věnujících se dané problematice
- Argumentace proti OL ukládaných dětem: na děti není možné nahlížet jako na malé dospělé, je velice obtížné, ne-li nemožné, bezpečně rozlišit co z anomálií v jejich chování jde na vrub specifik jejich vývoje a co je již projevem psychických poruch, zvláště pak různých forem deviací.
- K zásadnímu zvratu došlo až v souvislosti s tzv. kmětiněveskou výzvou reagující na jeden z takových případů z roku 2010: zavedení možnosti izolace od společnosti a zásadní omezení svobody pohybu „nebezpečných dětí“, a to případně i doživotně

Ochranné léčení - děti

- Závažnost omezení spojených s výkonem OL násobí **neurčitost délky jeho trvání**: má trvat dokud to vyžaduje jeho účel (§ 93 odst. 5 ZSM).
- Reflexí toho, že sledovaného účelu léčby nemusí být dosaženo do dovršení 18. roku věku léčeného dítěte, je **prolomení této věkové hranice** a umožnění pokračování léčby i v následujícím období, a to bez ohledu na dovršený věk dítěte
- Vyžadován je toliko **každoroční soudní přezkum** jeho dalšího trvání (§ 93 odst. 8 ZSM a § 95a odst. 4 ZSM)
- ZSM umožňuje také **samotné uložení OL** v reakci na čin jinak trestný spáchaný dítětem mladším 15 let **po dovršení jeho 18. roku**, a to bez časového ohraničení

Sociální práce s dětmi

- Chybí zázemí pro plné využití probačních a mediačních činností: **kritická absence programů určených delikventním dětem**, integrujících při zacházení s nimi prvky pomoci, vedení, poradenství a kontroly, případně i terapie, a komplexně reagujících na různorodé aspekty jejich života a příčiny jejich delikventního jednání
- **PMS se proto dostatečně aktivně nezapojuje** do řešení všech případů delikvence dětí projednávaných v systému soudnictví ve věcech mládeže
- **Absence možnosti využití odklonů** od standardního řízení jako reakce na činy jinak trestné spáchané trestně neodpovědnými dětmi
- **Státní zástupce je nucen podávat návrhy na zahájení řízení** podle hlavy třetí ZSM i v případech, kdy považuje za dostačující řešení věci její projednání s dítětem, tzn. kdy jsou splněny podmínky pro upuštění od uložení j opatření podle ZSM

Ochrana soukromí dětí a mladistvých

- Zveřejňovány mohou být jen takové informace, které **neohrozí dosažení účelu řízení** a neodporují požadavku **ochrany osobnosti osob zúčastněných na řízení**
- ZSM zaručuje i nedotknutelnost osobních údajů **zákonných zástupců dospívajících, osob poškozených jejich činy, svědků jejich jednání** a poměrně širokého okruhu dalších osob participujících na řešení jejich případů
- Ochrana jmenovaných osob: **zveřejnit není možné jejich osobní údaje** (jméno, příjmení, datum narození, bydliště, údaje týkající se rodinných poměrů, studia apod.), ani **informace, které** sice nezahrnují přímo takové údaje, ale **obsahují skutečnosti**, které by danou osobu **umožnily identifikovat**
- Zvláštní pozornost věnována osobám nezletilým – **svědkům a poškozeným, kteří nedovršili osmnáct let věku**

Ochrana soukromí dětí a mladistvých

- **Zákaz zveřejňování informací** o delikventních dětech, o mladistvých provinilcích a o dalších osobách zúčastněných na řízení **není časově omezen** (§ 52, § 53 a § 92)
- Zákaz zveřejňování informací **platí pro každého**, kdo se o nich dozvěděl
- **Ochraně soukromí slouží též výrazné zúžení okruhu osob**, které se mohou zúčastnit hlavního líčení, veřejného zasedání a ústního jednání
- **Striktně omezena je i možnost publikování výsledků řízení** (§ 54 a § 94 ZSM)

Ochrana soukromí dětí a mladistvých

- V praxi není respektován zejména zákaz zveřejňování informací, které sice nezahrnují přímo osobní údaje dotčených osob, ale obsahují skutečnosti, které je umožňují identifikovat
- Dostatečně není chráněno také soukromí osob poškozených projednávanou dětskou delikvencí
- Adekvátně nejsou využívány **sankce, které lze uplatnit vůči těm, kteří nesplní příslušné povinnosti při ochraně jejich soukromí**
- Škála sankcí je poměrně rozsáhlá: **postih za přestupek podle § 44a zákona č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů a za správní delikt podle § 45a téhož zákona.**

Ochrana soukromí dětí a mladistvých

- Lze uložit ***pokutu až do výše 1.000 000 Kč***
- V případě spáchání takových činů tiskem, filmem, rozhlasem, televizí, veřejně přístupnou počítačovou sítí nebo jiným podobně účinným způsobem pak lze uložit pokutu ***až do výše 5.000.000,- Kč***
- Dojde-li ke způsobení vážné újmy na právech nebo oprávněných zájmech osoby, jejíž osobní údaje byly neoprávněně zveřejněny, sděleny, zpřístupněny, jinak zpracovány nebo jiným přisvojeny, přichází v úvahu postih za ***tr. čin neoprávněného nakládání s osobními údaji podle § 180 TrZ*** (trestní sazby až do 3 let, v případě naplnění kvalifikačních okolností až do 8 let).

Závěrem

- Navzdory uvedeným nedostatkům a mezerám ZSM lze, a to i ve světle poslední evropské legislativy, pokládat jím vytvořený systém soudnictví ve věcech mládeže za pozitivní zlom umožňující postupné naplňování principů restorativní justice
- Ani dosavadní novelizace (zejména zavedení možnosti ukládat ZD u mladistvých a OL u dětí) nezměnily zásadním způsobem jeho povahu)
- Kladně lze hodnotit rozšíření škály opatření ukládaných u dětí mladších 15 let
- Ocenit je třeba i aplikační praxi, která již respektuje specifika dospívajících a v rámci možností a limitů daných konkrétním případem jednoznačně preferuje postupy a opatření nespojené s umístěním dítěte či mladistvého v ústavním zařízení

Děkuji za pozornost...

hvalkova@grbox.cz